

*Бернацький Владислав Андрійович,
курсант факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцентка кафедри теорії держави та права
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцент*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВПО» ТА «БІЖЕНЕЦЬ»

Проблема зовнішньої міграції в останні декілька років посідає одне з найбільш важливих місць у світі. Це явище торкнулося майже всіх економічно розвинених держав та являє собою проблему, що особливо гостро постала перед світовою спільнотою у двадцять першому столітті. Глобальний характер проблеми визначається групою взаємопов'язаних факторів, таких як: політичні (війна); економічні (зростання цін на товари); стихійні лиха (повінь, цунамі); екологічні зміни (біологічні, фізичні); антропогенні катастрофи (промислові аварії); впровадження проєктів соціально-економічного розвитку (будівництво гребель для гідроенергетики та іригації) [1].

Саме ці негативні фактори тісно пов'язані між собою та можуть призвести до вимушеного переміщення населення всередині країни. Тому велике значення має визначення правового статусу таких осіб та виникає потреба у з'ясуванні суті та співвідношення понять «біженці» та «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО). Державна політика щодо цієї категорії осіб є складовою зміцнення міжнародного авторитету України та підтверджує її орієнтацію на поглиблення міжнародного співробітництва та інтеграцію до європейського спів товариства.

Проблема біженців супроводжує всю історію існування людства і є однією з найбільш гострих. У широкому розумінні біженцем стає особа, яка намагається врятуватися від обставин, що загрожують її життю і тому залишає місце свого проживання. Увага до цих людей «походила від внутрішнього переконання народів», тобто залишалася у сфері моралі, а держави не мали юридичних зобов'язань щодо захисту таких людей. У двадцятому столітті перед окремими країнами та світовим спів товариством у цілому постала потреба звернути увагу на проблему біженців. Поштовхом до цього стала масова міграція населення, викликана геноцидом вірменів 1915 р., приходом до влади націонал-соціалістів у Німеччині у 1933 р. Перших зусиль у цьому напрямі доклала Ліга Націй, надалі питаннями біженців опікувалася Організація Об'єднаних Націй. Тому для врегулювання міжнародних відносин щодо захисту біженців був розроблений універсальний міжнародний договір – Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. [2].

Конвенція визначила у ст. 1 поняття «біженець», яке згодом було

уточнене Протоколом 1967 р., а також закріпила перелік прав біженців. Конвенція та Протокол формулюють основну норму в сфері захисту прав біженців: держава не вправі висилати біженців у ті країни, де існує загроза переслідування за расовою, релігійною, національною, соціальною чи політичною ознакою. Заборонено безпідставно відмовляти в наданні статусу біженця. Конвенція також спрямована проти обмеження прав біженців як прав людини. Норми, що стосуються біженців, містяться і в інших міжнародних документах, зокрема в Загальній декларації прав людини [3].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 р. виникла проблема неконтрольованої міграції, причиною якої були відкритість кордонів, відсутність законодавства у зазначеній галузі та відповідного досвіду. 24 грудня 1993 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про біженців», але він мав багато недоліків і потребував доопрацювання, тому 21 червня 2001 р. було ухвалено новий Закон України «Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту» [4], що відповідає нормам Основного закону України та міжнародним документам з прав людини, які передбачають надання притулку іноземцям та особам без громадянства. Він визначає правовий статус біженців в Україні, процедуру надання, втрати та позбавлення статусу біженця, гарантує захист біженців урядом країни.

«Біженець» згідно вищевказаного закону – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), незалежності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [5].

Необхідно звернути увагу на те, що поняття «біженець» не застосовується до осіб, прибуття яких у безпечні країни, зокрема в Україну, викликано іншими чинниками – економічними труднощами, екологічними катастрофами, військовими конфліктами та низкою інших обставин надзвичайного характеру, що супроводжуються масовим насильством і порушенням прав людини. Найчастіше жертви зазначених обставин вимушені переміщатися всередині власної країни.

Основною характерною рисою внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені всередині країни, – це громадяни цієї держави. Тому уряди країн, спираючись на традиційне уявлення про державний суверенітет, залишили за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані зі становищем своїх громадян. Крім того, міждержавні конфлікти виникають набагато рідше, ніж внутрішні конфлікти та громадянські війни. Це призвело до зменшення випадків перетину державних кордонів та збільшення кількості осіб, які переміщуються в середині своєї країни.

З юридичної точки зору, особи, переміщені усередині країни, залишаються під захистом свого уряду, хоча саме цей уряд міг бути причиною їхньої втечі чи продемонстрував нездатність врятувати своїх громадян від повстанців чи насильства [6, с. 214].

В українському законодавстві з метою визначення правового статусу ВПО та створення правової основи для розробки механізму захисту прав і свобод Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. [7], метою якого є забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод таких осіб, а також завдяки організаційно-інформаційним засобам забезпечення для них належних умов соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, зокрема з боку міжнародних установ, організацій та закордонних країн.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» ВПО є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [7].

Варто зазначити, що поняття «внутрішньо переміщена особа» часто ототожнюється з поняттям «біженець», але це зовсім різні поняття, які навіть не можна порівнювати між собою. Головною відмінністю даних понять є те, що внутрішньо переміщені особи не перетинають кордонів своєї держави, на відміну від біженців, які шукають притулку за кордоном [8, с. 155].

Основними ознаками внутрішнього переміщення населення та появи внутрішньо переміщених осіб як суспільно-географічної категорії є розвиток суспільно-географічного процесу, який полягає у зміні місця проживання особи або групи осіб, перетині у процесі переміщення населення меж різних адміністративно-територіальних одиниць, тимчасовій або постійній зміні місця проживання та зайнятості населення, добровільному або примусовому характері міграційних переміщень та виступає одним із видів соціальної мобільності, змінюючи соціальний статус, рід занять тощо [9, с. 46].

До особливих прав, передбачених для ВПО, відноситься: право на захист від примусового переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання; право на достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території їх покинутого місця проживання, а також місця їх тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення прав і свобод; створення належних умов для їх постійного чи тимчасового проживання; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості

комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік ВПО; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні їх рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством тощо [10, с. 57].

Порівнюючи тлумачення понять «біженець» та «внутрішньо переміщена особа» можна констатувати такі відмінності. По-перше, це громадянство у поєднанні з місцем перебування особи, де виникли певні обставини. Біженці перебувають поза межами країни свого громадянства і покинули її з певних причин, які прописані в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового притулку». Внутрішньо переміщені особи - це особи, які вимушено переселилися всередині країни з причин уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [11, с. 129].

Список використаних джерел

1. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня–10 червня 2022 р.). URL: <http://surl.li/duiib>
2. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: <http://surl.li/bicfo>
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <http://surl.li/buuor>.
5. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <http://surl.li/buuor>.
6. Козинець І. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 213–219. URL: <http://surl.li/mwlme>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://surl.li/bkhnf>.
8. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154–159.
9. Логвінова М. О. Внутрішньо-переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник ХДУ*. 2019. № 11. С. 44–50. URL: <http://surl.li/mwlnz>
10. Бубняк С. Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Грані*. 2019. Т. 22. № 11. С. 56–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_11_8
11. Грицай І. Поняття «внутрішньо переміщеної особи» в юридичній науці та шляхи його вдосконалення. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спец. Вип. № 2. С. 127–132. URL: <http://surl.li/mwlpj>

